

FTAXP 10.27.41

ӨОЖ 347.132.6

DOI: 10.54649/2077-9860-2026-1-38-44

С.И. Копжасарова^{1*}, Б.А. Шайзадаев²¹PhD докторант, Е.А. Бөкетов атындағы

Қарағанды зерттеу университеті, (Қарағанды қ., Қазақстан)

e-mail: sagingul_777@mail.ru

² з.ғ.м., Қарағанды қаласы Әлихан Бөкейхан ауданының

№2 сотының сот төрағасы, (Қарағанды қ., Қазақстан)

ОҢАЛТУ ЖӘНЕ БАНКРОТТЫҚ РӘСІМІНДЕГІ БОРЫШКЕРДІҢ МӘМІЛЕСІН ЖАРАМСЫЗ ДЕП ТАНУДЫҢ АРНАЙЫ НЕГІЗІ

Андатпа

Мақалада оңалту және банкроттық рәсімдеріндегі борышкер мәмілелерін жарамсыз деп танудың арнайы негіздерінің бірі қарастырылған. Зерттеудің мақсаты – Қазақстан Республикасының «Оңалту және банкроттық туралы» Заңының 7-бабы 2-тармағы 1) тармақшасында көзделген мәмілені жарамсыз деп тану негізін кешенді талдау, қолданыстағы ұлттық заңнамадағы олқылықтарды анықтау және шетел мемлекеттерінің құқықтық реттеуімен салыстырмалы талдау жүргізу. Зерттеудің әдіснамалық негізін формальды-логикалық әдіс, ғылыми талдау және синтез, сондай-ақ салыстырмалы-құқықтық талдау сияқты жалпы және арнайы ғылыми әдістер құрайды. Зерттеу нәтижесінде Ресей Федерациясы, Германия және Ұлыбританияның банкроттық заңнамасына салыстырмалы талдау жасалып, олардың ерекшеліктері айқындалды. Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасының нормалары талқыланып, мәмілені аталған негіз бойынша жарамсыз деп танудың шарттары мен белгілері сараланды. Қорытындысында бірыңғай сот тәжірибесін қалыптастыру мақсатында банкроттық заңнамасындағы кейбір ұғымдарды нақтылау және құқық қолдану тәжірибесін жетілдіру жөнінде ұсыныстар берілді.

Түйін сөздер: оңалту және банкроттық, борышкер, кредитор, жарамсыз мәміле, тең емес қарсы орындаушылық, мәміле бағасы, күдіктілік кезең, мүліктік масса.

Кіріспе

Қазақстан Республикасында мәмілені жарамсыз деп танудың жалпы негіздерімен қатар арнайы негіздері қарастырылған. Банкроттық рәсіміндегі борышкердің мәмілесі банкроттық заңнамаға сәйкес арнайы негіздер бойынша да жарамсыз деп танылады. Қазақстан Республикасының «Оңалту және банкроттық туралы» (әрі қарай – ҚР «Оңалту және банкроттық туралы» Заңы) Заңының 7-бабында борышкердің мәмілесін жарамсыз деп танудың алты негізі бекітілген. Аталған мақалада соның біріншісіне назар аударылады. ҚР «Оңалту және банкроттық туралы» Заңы 7-бабының, 2-тармағының, 1-тармақшасына сәйкес «жасалған мәміле бағасының және (немесе) өзге де жағдайлардың, салыстырмалы мән-жайларда ұқсас мәмілелер жасалатын кездегі бағадан және (немесе) өзге де жағдайлардан борышкер үшін айтарлықтай нашар жағуына қарай өзгеше болуы»¹ мәмілені жарамсыз деп тануға негізі болып табылады. Басқаша айтқанда, егер мәміле салыстырмалы жағдайларда қалыптасқан нарықтық тәжірибеден айқын ерекшеленетін шарттармен жасалып, борышкер үшін объективті түрде тиімсіз болса (мысалы, актив нарықтық құнынан едәуір төмен бағамен сатылса не борышкер үшін аса ауыр өзге шарттар келісілсе), мұндай мәміле жарамсыз деп танылуы мүмкін.

Аталған норма ақылы мәмілелердің кең ауқымын қамтиды: мүлік айналымына қатысты (сатып алу-сату, жалдау және т.б.) әрі міндеттемелік қатынастарға қатысты (қарыз алу, несие және т.б.) мәмілелер. Эквиваленттілікті бағалау тек бағамен шектелмейді, сондай-ақ өзге шарт-

*Автор – корреспондент, e-mail: sagingul_777@mail.ru

¹ Қазақстан Республикасының Заңы 2014 жылғы 7 наурыздағы № 176-V ҚРЗ «Оңалту және банкроттық туралы». URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1400000176> (18.10.2025)

тарды да қамтиды: мерзімдер мен бөліп төлеу, міндеттемені қамтамасыз ету, айыппұлдар не өсімпұлдар, контрагенттің біржақты құқықтары, сапаға кепілдіктен бас тарту және «мәміленің экономикалық бағасын» өзгертуі мүмкін өзге ережелер. Мәселен, борышкердің нарықтық диапазонмен салыстырғанда едәуір жоғары сыйақы мөлшерлемесімен қарыз алуы да борышкер үшін тиімсіз деп бағалануы ықтимал.

Алайда тақырыптың ауқымдылығын ескере отырып отырып, бұдан әрі осы мақаладағы талдау Заңның 7-бабы 2-тармағының 1) тармақшасында көзделген қарсы өтеудің тең еместігіне, оның ішінде «мәміле *бағасының* айтарлықтай өзгеше болуына» шоғырланады.

Материалдар мен әдістер

Зерттеудің теориялық негізін борышкердің мәмілені жарамсыз деп танудың негізі бойынша даулауға қатысты қазақстандық және шетелдік авторлардың ғылыми еңбектері құрайды. Атап айтқанда, Т.П. Шишмарева, Д.А. Рыков, И. Жарский, сондай-ақ Ресей Федерациясы мен алыс шетел мемлекеттерінің банкроттық заңнамасына берілген түсіндірмелер талданды.

Зерттеудің нормативтік-құқықтық базасын: Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 7 наурыздағы № 176-V «Оңалту және банкроттық туралы» заңы; Insolvency Act 1986 (Ұлыбритания); Insolvenzordnung (InsO) (Германия); Ресей Федерациясының 2002 жылғы 26 қазандағы № 127-ФЗ «Дәрменсіздік (банкроттық) туралы» Федералдық заңы, сондай-ақ жоғары сот органдарының түсіндірмелері, атап айтқанда Ресей Федерациясы Жоғары Арбитраждық Соты Пленумының 2010 жылғы 23 желтоқсандағы № 63 «“Дәрменсіздік (банкроттық) туралы” Федералдық заңның III.1 тарауын қолдануға байланысты кейбір мәселелер туралы» қаулысы құрайды.

Жұмыстың әдіснамалық негізі мәмілелерді даулау институтын дамытуда және азаматтық құқықтың жалпы қағидаттарымен өзара байланысты қарастыруға мүмкіндік беретін диалектикалық тәсілге негізделді. Теориялық материалды өңдеу және жалпы заңдылықтарды анықтау үшін талдау және синтездің жалпығылыми әдістері қолданылды.

Нәтижелер мен талдаулар

Азаматтық құқық реттейтін тауар-ақша қатынастары, әдетте, айырбасталатын игіліктердің бағасының теңдігіне негізделеді, сондықтан бұл қатынастардың айқындаушы белгілері болып қарсы ұсыныстың өтеулілігі және эквиваленттілігі қағидаттары табылады, бұл әсіресе кәсіпкерлік қатынастарында маңызды.

Бірқатар мәмілелерде өтеулілік және эквиваленттілік қағидаларының бұзылуы азаматтық айналымды тұрақсыздандырып, тұлғаның өз кредиторларының талаптарын қанағаттандыра алмауына әкелуі мүмкін [1, 49-б.]. Борышкер өзінің активтерін нарықтық бағадан едәуір төмен бағаға сатқан жағдайда, мүліктік массаның азаюына әкеліп, бұл өз кезегінде кредиторлардың мүдделеріне зиян келтіреді. Себебі олар өз талаптарын толық көлемде қанағаттандыра алмайды. Мысалы, нарықтық құны 20 млн теңге болатын жылжымайтын мүлік 11 млн теңгеге сатылса, айырма 9 млн теңге мөлшерінде мүліктік массаның кемуіне алып келеді. Тиісінше, кредиторлар талаптарының қанағаттандырылу мүмкіндігі сол көлемде азаяды. Сондықтан банкроттық заңнамасы кредиторлардың мүддесін қорғау мақсатында нарықтық эквивалентке сай келмейтін, құны тең емес мәмілелерді жарамсыз деп тану тетігін көздейді. Мұндай арнайы норма экономикалық тепе-теңдікті қалпына келтіруге, борышкерден шығарылған активтердің эквивалентті құнын мүліктік массаға қайтаруға және осылайша кредиторлардың құқықтарын қорғауды қамтамасыз етуге бағытталған.

Теорияда мұндай мәмілелерді «тең емес» (тиімсіз) мәміле ретінде қарастырып, келесідей анықтама береді: «тең емес» (тиімсіз) жасалған мәміле дегеніміз – бұл борышкер мен контрагент арасында жасалған, сондай-ақ толық немесе ішінара орындалған, бірақ борышкердің мүліктік жағдайын контрагентпен салыстырғанда айтарлықтай нашарлататын тең емес қарсы міндеттемелерді қарастыратын мәміле [2, 635-б.].

Шетелдік құқықтық жүйелер де мұндай мәмілелерді бақылаудан тыс қалдырмайды және оларды даулаудың арнайы тетіктерін көздейді, бұл осы институттың әмбебаптығын және кредиторлардың мүдделерін қорғаудағы маңызын айқындайды.

Мәселен, *Ұлыбританияда* 1986 жылғы Банкроттық туралы Заңның 238-бабы заңды тұлғалардың құны төмен мәмілелерін (transactions at an undervalue) даулауға арналған. Аталған бапқа сәйкес, банкроттық ісін қозғауға дейінгі екі жыл ішінде жасалған (күдікті кезең 1986 жылғы Банкроттық туралы Заңның 241-бабымен айқындалады) борышкердің құны төмен мәмілелері жарамсыз деп танылады. Мұндай мәмілелерге мыналар жатады:

– ұйым мүлкін сыйға беру және ұйым мүлкін өтеусіз шығарып жіберудің өзге де түрлері;
– ұйым иелігінен шыққан мүліктің құны компания алған қарсы ұсыныс құнынан айтарлықтай жоғары болатын мәмілелер¹.

Мұндай мәмілелерді даулаудың міндетті шарты – мәміле жасалған сәтте компанияда банкроттық белгілерінің (төлем қабілетсіздігі немесе мүліктің жеткіліксіздігі) болуы не осы белгілердің мәміле жасалғаннан кейін туындауы. Қарсы тараптың субъективтік элементтері (ниеті немесе хабардарлығы) есепке алынбайды. Алайда, келесі жағдайларда құны төмен мәмілелер даулауға жатпайды: егер компания мәмілені адал ниетпен және өзінің шаруашылық қызметін жүргізу мақсатында жасаса; мәміле жасалған кезде оның компанияға пайда әкелетініне негізді себептер болған болса [3].

Германияда Ұлыбритания заңнамасындағыдай «құны тең емес» мәміле бөлек категория ретінде қарастырылмайды. Борышкердің құны тең емес (экономикалық эквивалентсіз) мәмілелерін даулаудың тетігі Insolvenzordnung (InsO) нормаларын үйлесімді қолдануға негізделеді. Бұл тетік екі блоктан тұрады: объективтік құрамдар (борышкерге тікелей экономикалық зиян келтіретін мәмілелер; әсіресе §132 InsO – «тікелей залалды құқықтық әрекеттер», және §134 InsO – «өтеусіз берулер») және субъективтік құрам (кредиторлардың мүдделеріне әдейі нұқсан келтіру ниеті дәлелденген жағдайлар – §133 InsO)².

Нарықтық эквиваленттен айқын ауытқыған баға/шарттар §132-нің классикалық қолдану саласына жатады: бұл норма банкроттықтың алдында мүлікті «шашып-төуге» жол бермеуге бағытталған және, атап айтқанда, айқын төмен бағамен сату немесе айқын жоғары бағамен сатып алу сияқты жағдайларда қолданылады [4, 212-б.]. Даулаудың шарттары: мәміле іс қозғауға өтініш берілгенге дейінгі үш айдың ішінде жасалса әрі сол кезде борышкер төлем қабілетсіз болып, контрагент мұны білген болса, не мәміле өтініш берілгеннен кейін жасалып, қарсы тарап бұл фактіні білген болса, мәміле оспарланады. Яғни, Германияда «құны тең емес» мәмілелер жеке бір баппен емес, объективтік (баға/шарт теңгерімсіздігі, өтеусіз беру) және субъективтік (ниетпен хабардарлық, кредиторлардың мүдделеріне әдейі нұқсан келтіру) құрамдардың жиынтығы арқылы қамтылады.

Ресей Федерациясының заңнамасында да ұқсас негіз бекітілген және бірқатар нақтыланған. Ресей Федерациясының 2002 жылғы 26 қазандағы «Дәрменсіздік (банкроттық) туралы» Федералдық заңының 61.2-бабының, 1-тармағында былай делінеді: *«егер мәміленің екінші тарапы қарсы міндеттемелерді тең емес орындаса, оның ішінде осы мәміленің бағасы және (немесе) басқа да шарттары борышкер үшін салыстырмалы мән-жайларда (күдікті мәміледе) ұқсас мәмілелер жасалатын бағадан және (немесе) басқа шарттардан елеулі түрде нашар жағына қарай өзгеше болса»* мәміле жарамсыз деп танылуы мүмкін. Сонымен қатар аталған бапта бірден «тең емес қарсы орындаудың» түсінігі беріледі: *«егер борышкер берген мүліктің немесе ол жүзеге асырған міндеттемелерді өзге де орындаудың нарықтық құны міндеттемелерді осындай қарсы орындаудың шарттары мен мән-жайларын ескере отырып айқындалған міндеттемелерді алынған қарсы орындаудың құнынан едәуір асып кетсе, атап айтқанда, мүлікті кез келген беру немесе міндеттемелерді өзге де орындау міндеттемелерді тең емес қарсы орындаушылық деп танылатын болады»*³.

Ресей Федерациясы Пленумының 2010.12.23 N 63 «Дәрменсіздік (банкроттық) туралы» Федералдық заңның III.1 тарауын қолдануға байланысты кейбір мәселелер туралы» Қаулысында «Мәміле шарттарын ұқсас мәмілелермен салыстыру кезінде борышкер жасаған ұқсас мәмілелердің шарттарын да, осындай мәмілелерді айналымның өзге қатысушылары жасаған шарттарды да ескеру қажет» делінген⁴.

Т.П. Шишмарева тең емес қарсы орындаудағы «елеулі» (существенное) түсінігі және оның мөлшері заңда белгіленбеген және сот тәжірибесінде бұл белгі туралы біржақты түсінік жоқ екендігін атап өте отырып, доктринада да борышкер үшін мәміленің «айтарлықтай нашар» шарттарының критерийлері туралы бірыңғай түсінік қалыптаспағанын айтады [5].

Осыған байланысты Д.А. Рыков заңға «әдеттегі нарықтық жеңілдік» терминін енгізу қажет деген ұсыныс айтты. Яғни, «әдеттегі нарықтық жеңілдік» - бұл борышкер үшін әдеттегіден 20 пайыздан төменге қарай ерекшеленетін шарттар (борышкердің мүлкінің, жұмысының, қызметтерінің немесе өзге де қамтамасыз етудің құны, қамтамасыз ету сомасы және т.б.) транзакциялар. Бұл

¹ Insolvency Act 1986. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1986/45/contents> (accessed: 19.10.2025).

² Insolvenzordnung (InsO) InsO (Төлем қабілетсіздігі туралы Ереже) 05.10.1994 ж. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/insol/> (accessed: 15.10.2025).

³ Федеральный закон Российской Федерации от 26 октября 2002 года №127-ФЗ «О несостоятельности (банкротстве)» URL: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_39331/05ccb2acde4b3196880ca82e2d7f4c1dfd5ea0b5/ (дата обращения: 19.10.2025).

⁴ Постановление Пленума ВАС РФ от 23.12.2010 N 63 (ред. от 30.07.2013) "О некоторых вопросах, связанных с применением главы III.1 Федерального закона "О несостоятельности (банкротстве)". URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_109923/ (дата обращения: 19.10.2025).

тұжырымның практикалық маңыздылығы борышкердің «әдеттегі нарықтық жеңілдік» шеңберінде жасалған мәмілелері, яғни бағасы нарықтық бағадан (20 пайыздан аспайтын) сәл ерекшеленетін мәмілелер жарамсыз деп танылмайды [6].

Т.П. Шишмарева Д.А. Рыковтың ұсынған «әдеттегі нарықтық жеңілдік» тұжырымдамасы соттар сәл ауытқумен мәмілені жарамсыз деп танудан бас тартқан кезде қалыптасқан төрелік сот тәжірибесіне әбден сәйкес келетіндігін айтады.

Яғни, нарықтық құнынан сәл ауытқыған мәмілелердің барлығы жарамсыз деп танылатын болса бұл азаматтық айналымның тұрақтылығына кері әсер етіп, адал иеленушілердің мүдделерін бұзуы мүмкін. Біздің ойымызша осындай нақты критерийді енгізу бір жағынан практикада бірізділікті қалыптастырып, екінші жағынан адал иеленушілердің құқықтарын қорғау арқылы азаматтық айналымның тұрақтылығы қағидасы мен кредиторлардың мүддесін қорғау қағидасының арасында тепе-теңдікті сақтауға мүмкіндік береді.

Жоғарыда қарыстырған негіз бойынша мәмілені жарамсыз деп танудың *белгілерін* қарастыратын болсақ, мұндағы ең маңызды критерий – мәміленің *бағасы* болып табылады. Яғни, мәміле бойынша берілетін мүліктің немесе міндеттемелердің бағасы ұқсас мәмілелер бойынша нарықтық бағадан едәуір төмен болуы тиіс [7]. Қазақстан Республикасының банкроттық заңнамасына сәйкес, жасалған мәміле бағасы салыстырмалы мән-жайларда ұқсас мәмілелер жасалатын кездегі бағадан борышкер үшін айтарлықтай нашар жағына қарай өзгеше болуы тиіс. Бағаның айтарлықтай нашар жағына қарай өзгеше екендігі салыстыру арқылы айқындалады: бұл үшін нарықтағы ұқсас мәмілелердің бағасы талданады, ал айырмашылық елеулі (айтарлықтай нашар) болған жағдайда мәміле борышкер үшін экономикалық тиімсіз деп танылады. Заң нормасындағы «айтарлықтай» нашар жағына қарай өзгеше болуы отандық заңнамада нақтыланбаған. Заңның мәтініндегі «айтарлықтай» түсінігін әр істе соттар әрқалай талқылауы мүмкін.

И. Жарский мұндай мәмілелерді жарамсыз деп тану үшін бағаның нарықтық бағадан ауытқуы «елеулі» екендігін анықтауда бағалаушы мен сарапшылардың рөлі зор екендігін айтады және ол тек нарықтық баға туралы ғана емес мәміле бағасынан «елеулі» ауытқуы орын алды ма алған жоқ па соны да анықтау керек дейді. Сонымен қатар, нарықтық бағаны бағалау кезінде бағалаушы бір ғана сан келтірмей, нарықтық баға болатын белгілі бір интервалды бергені дұрыс дейді¹.

Мысалы, Ресей Федерациясының тәжірибесіндегі істерінің бірінде, Арбитраждық сотының қаулысында, сот талапкер (конкурстық басқарушы) ұсынған бағалаушының даулы мәміленің заты (пәтер) бойынша нарықтық құнын растайтын есебін қабылдамады, себебі бағалаушы нарықтық құнын анықтауда салыстырмалы әдісті қолданбаған (есепте осыған ұқсас бағасы бойынша мәмілелер туралы деректер болмаған). Борышкер үшін дауласушы мәміле әдеттегі болып табылған кезде, яғни борышкер ұқсас мәмілелерді тұрақты түрде жүзеге асырып отырған жағдайда, даулы мәмілені бұған дейін жасалған және әдетте жасалатын мәмілелермен салыстыру қажет (баға айырмашылығы анықталған жағдайда, контрагент келісім бойынша негізсіз алған барлық соманы конкурс массасына қайтаруы тиіс) делінеді.

Қазақстан Республикасындағы сот шешімдеріне талдау жасай отырып, ҚР «Оңалту және банкроттық туралы» Заңының 7-бабының, 2-т., 1-т. сәйкес борышкердің мәмілесін жарамсыз деп тану кезінде бірыңғай қалыптасқан сот тәжірибесінің жоқ екендігін байқауға болады. Кейбір істерде судьялар борышкердің иеліктен айырған мүлкінің орташа нарықтық құнын анықтау үшін арнайы мамандардың сараптама қорытындыларын ескеріп, солардың негізінде ғана мәмілені жарамсыз деп таныған болса, кейбір істерде соттардың арнайы маманның қорытындысысыз, тараптар өздері ұсынған «Колеса», «Крыша» және т.б. сайттардағы орташа нарықтық бағаны ескерген жағдайлар да кездеседі.

Тәжірибеде осы қарастырып отырған негізбен мәмілені жарамсыз деп тану барысында банкроттық басқарушы тарапынан да дәлелдемелік базаның әлсіз екендігін байқауға болады. Банкроттық басқарушылар мүліктің нарықтық құнынан төмен бағамен сатылғанын талап қоюда көрсетеді, алайда кейде тіпті мүлікті бағалау қорытындыларын да ұсынбаған жағдайлар болған.

Мысалы, Оңтүстік Қазақстан облысының мамандандырылған ауданаралық экономикалық сотының № 2-4135/2016 шешімімен «Город Света» ЖШС банкроттық басқарушысы DAEWOO NEXIA автокөлігін сату шартын жарамсыз деп тану туралы талабы қанағаттандырусыз қалдырылды. Банкроттық басқарушы аталған мүліктің банкроттық іс қозғалғанға дейінгі үш жыл ішінде сатылғанын және мәміле бағасы нарықтық құннан төмен болып, кредиторлардың мүдделеріне нұқсан келтіргенін негізге алған. Бұл уәждерін негіздеу үшін ол тек автокөлік сатумен айналысатын агенттіктің хабарландыруын ұсынды, онда осыған ұқсас автокөліктің шамамен алынған нарықтық құны көрсетілген болатын. Сот талап қоюшы мәміленің нарықтық құнынан елеулі түрде төмен екенін нақты дәлелдейтін құжаттарды немесе сараптамалық

¹ Игра в банкротство: старые препятствия и новые правила. <https://pravo.ru/story/241491/> (дата обращения: 20.10.2025).

бағалауды ұсынбағанын айтқан. Талап қоюшы тек жалпы сипаттағы жарнаманы ұсынған, ол нақты мәмілелер туралы мәлімет бермейді және салыстыруға келмейді делінген. Осыған орай сот банкроттық басқарушы мәміленің бағасы нарықтық құнынан едәуір төмен екенін дәлелдей алмағанын, сондықтан талапты қанағаттандырудан бас тартқан¹.

Тең емес қарсы орындаушылықтың эквивалентін анықтау үшін тауардың нарықтық құнын белгілеп қана қоймай, мәмілені жасасудың ұқсас жағдайлары мен шарттарын ескере отырып, осындай құнды анықтау қажет, сонымен қатар мұндай баға ұқсас мәмілелердің нарықтық бағасынан жай ғана емес, *айтарлықтай* өзгеше болуы керек, яғни мүліктің нарықтық құны мен шарт бағасы арасындағы айырмашылық борышкердің жағдайын айтарлықтай нашарлататындай елеулі болуы керек [8, 106-б.].

Сонымен қатар мұндай тең емес мәмілелердің ең басты белгісі болып мәміле бағасының борышкер үшін *тиімсіздігі* табылады. Мәміле ережесі контрагентке айтарлықтай артықшылық беріп, борышкер үшін тиімсіз болуы, яғни контрагентте елеулі мүліктік артықшылықтың болуы тиіс. Мәмілені осы негізбен жарамсыз деп тану үшін, оның контрагентке материалдық пайда әкелетінін, ал борышкерге тиімсіз екенін анықтау маңызды. Егер борышкер мәміледен контрагентпен тең немесе одан да көп экономикалық пайда көретін болса, ол «тең емес» мәміле деп есептелмейді және мәміленің орындалған-орындалмағаны маңызды емес.

Мысалы, сатып алу-сату шарты бойынша мүлікті борышкерден сатып алған контрагент сол мүліктің кемшілігі болуы нәтижесінде төмен бағамен сатып алғанын дәлелдеуі мүмкін. Сатылған автокөлік хабарландырудағы жағдайдан әлдеқайда нашар болғанын дәлелдей алады (мысалы, карбюратордың болмауы)² [16]. Мұндай жағдайда шарт борышкер үшін де контрагент үшін де тиімді болуы мүмкін және «тең емес мәміле» деп есептелмеуі тиіс.

Борышкердің мәмілесін қарастырып отырған негізбен жарамсыз деп танудың тағы бір объективті шарты болып «күдікті кезең» табылады. Күдікті кезең түсінігінің анықтамасы UNCITRAL-дың Нұсқаулығында да бекітілген. Оған сәйкес: «күдікті кезең (suspect period) – бұл белгілі бір мәмілелер жарамсыз деп танылуы мүмкін уақыт кезеңі. Бұл кезең, әдетте, төлем қабілетсіздігі рәсімдерін бастау туралы өтініш берілген күннен немесе рәсімдердің басталу күнінен кері есептеліп анықталады» [9].

Күдікті кезеңнің ұзақтығы мәселесі әртүрлі құқықтық жүйелер мен мемлекеттердің заңнамасында әртүрлі шешіледі. Жалпы алғанда, аталған кезеңді айқындаудың бірыңғай қағидаттары жоқ [6].

Қазақстан Республикасында аталған негіз бойынша мәмілені жарамсыз деп танудың күдікті кезеңі – 3 жыл. Мәміле оңалту және (немесе) банкроттық туралы іс қозғалғанға дейін *үш жыл* ішінде жасасқан болса, жарамсыз деп танылады³. Ресей Федерациясының «Дәрменсіздік (банкроттық) туралы» Федералдық заңының 61.2-бабының, 1-тармағы күдікті мәмілелер үшін (тең емес қарсы орындаушылық нысанындағы) – 1 жылдық кезең белгілейді [8]. Германияда күдікті кезеңге қатысты келесі нормалардың жиынтығы қолданылады: §134 сәйкес (өтеусіз беру) – 4 жыл, §131 (инкогруенттік) – 3 ай, § 133 (қасақана әрекет пен хабардар болу) – 10 жыл⁴. Ұлыбританияда s.238 бойынша күдікті кезең 2 жылды құрайды және ол міндетті түрде төлем қабілетсіздік шартын ескере отырып қолданылады [4].

Қорытынды

Сонымен, жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, шетел мемлекеттерінің заңнамасында борышкердің тең емес қарсы орындаушылық мәмілелері егжей-тегжейлі реттелетінін байқаймыз. Бірыңғай сот тәжірибесін қалыптастыру мақсатында отандық заң нормасындағы «айтарлықтай өзгеше болуы» түсінігі нақтылануы қажет деп ойлаймыз. Бұл критерийдің нақты және айқын шекаралары болмаған жағдайда, бағасы нарықтық бағадан айтарлықтай ерекшеленбейтін, қалыпты мәмілелерді жарамсыз деп тану ықтималдығы жоғары болады. Кәдімгі мәмілелердің едәуір көлемі банкроттық дау-дамайдың тәуекел саласына түсуі мүмкін болғандықтан ол өз алдына азаматтық айналымға да теріс әсер ететіні анық. Мүліктің нарықтық құны мен шарт бағасы арасындағы айырмашылық белгілі бір проценттік эквивалентпен заңнамада бекітілуі тиіс деген пікірді қолдаймыз. Мәмілені жарамсыз деп тануда тек бағасындағы «айтарлықтай өзгешелік»

¹ Р Жоғарғы Сотының сайты. Жеке кабинет. <https://office.sud.kz/> (қаралу уақыты: 21.10.2025).

² Телюкина М.В. Проблемы оснований недействительности сделок организации, признанной банкротом, в России и Казахстане https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31610310 (21.10.2025).

³ Қазақстан Республикасының Заңы 2014 жылғы 7 наурыздағы № 176-V ҚРЗ «Оңалту және банкроттық туралы». URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1400000176> (18.10.2025)

⁴ Insolvenzordnung (InsO) InsO (Төлем қабілетсіздігі туралы Ереже) 05.10.1994 ж. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/insolvenzordnung/> (accessed: 15.10.2025).

ғана емес, сонымен қатар оның борышкер үшін экономикалық тиімсіздігі тәрізді факторлер де ескерілуі маңызды.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Лотфуллин Р.К. Оспаривание сделок при банкротстве. 2-е издание, исправленное и дополненное. Saveliyev, Batanov & Partners, 2023. – 3320 с.
2. Карелина С.А. Несостоятельность (банкротство): Учебный курс. В 2 т. / Под ред. д.ю.н., проф. С.А. Карелиной. Т. 2. – М.: Статут, 2019. – 848 с.
3. Белоусов И. Оспаривание договоров дарения и обеспечительных сделок как сделок с не равноценным встречным предоставлением в деле о банкротстве // Цивилистика, 2022. – №6. – С. 166-190.
4. Маренков Д. Германо-Российская ассоциация юристов, Сборник статей о праве Германии [Sammelband in russischer Sprache zum aktuellen deutschen Recht]. – 2015. – №1. – 503 с.
5. Шишмарева Т.П. Правовые средства обеспечения эффективности процедур несостоятельности в России и Германии: дис... д.ю.н.: 12.00.03 / Шишмарева Татьяна Петровна. – М., 2021. – 485 с.
6. Рыков Д.А. Недействительность сделок должника в деле о банкротстве: гражданско-правовые аспекты: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.03 / Рыков Дмитрий Александрович – И., 2018. – 185 с.
7. Копжасарова С.И., «Оңалту және банкроттық рәсіміндегі борышкердің мәмілелерін жарамсыз деп тану негіздері» // Қарағанды университетінің хабаршысы. «Құқық» сериясы, 2023. – №3(111). – б.145-156.
8. Наумов А.Н., Давудов Д.А. Особенности оспаривания сделок в процедуре реализации имущества гражданина, признанного банкротом / А.Н.Наумов, Д.А. Давудов // Актуальные научные исследования в современном мире - 2020. -Вып. 12(68), ч. 6 – 161 с.
9. ЮНСИТРАЛ. Руководство для законодательных органов по вопросам законодательства о несостоятельности. – Нью-Йорк: Организация Объединённых Наций, 2005. – 523 с.

References

1. Lotfullin R.K. Osparivaniye sdelok pri bankrotstve. 2-ye izdaniye, ispravlennoye i dopolnennoye. Saveliyev, Batanov & Partners, 2023. – 3320 s.
2. Karelina S.A. Nesostoyatel'nost' (bankrotstvo): Uchebnyy kurs. V 2 t. / Pod red. d.yu.n., prof. S.A. Karelinoy. T. 2. – M.: Statut, 2019. – 848 s.
3. Belousov I. Osparivaniye dogovorov dareniya i obespechitel'nykh sdelok kak sdelok s neravnotsennym vstrechnym predstavleniyem v dele o bankrotstve // Tsivilistika, 2022. – №6. – S. 166-190.
4. Marenkov D. Germano-Rossiyskaya assotsiatsiya yuristov, Sbornik statey o prave Germanii [Sammelband in russischer Sprache zum aktuellen deutschen Recht]. – 2015. – №1. – 503 s.
5. Shishmareva T.P. Pravovyye sredstva obespecheniya effektivnosti protsedur nesostoyatel'nosti v Rossii i Germanii: dis... d.yu.n.: 12.00.03 / Shishmareva Tat'yana Petrovna. – M., 2021. – 485 s.
6. Rykov D.A. Nedeystvitel'nost' sdelok dolzhnika v dele o bankrotstve: grazhdansko-pravovyye aspekty: dis. ...kand. yurid. nauk: 12.00.03 / Rykov Dmitriy Aleksandrovich – I., 2018. – 185 s.
7. Kopzhasarova S.I., «Oñaltu zhëne bankrottyk, rësimindegi boryshkerdın мәмілелерін zharamsyz dep tanu negizderi» // K, aragandy universitetinın khabarshysy. «K, ūk, yk, » seriyasy, 2023. – №3(111). – b.145-156.
8. Naumov A.N., Davudov D.A. Osobennosti osparivaniya sdelok v protsedure realizatsii imushchestva grazhdanina, priznannogo bankrotom / A.N.Naumov, D.A. Davudov // Aktual'nyye nauchnyye issledovaniya v sovremennom mire, 2020. – Vyp. 12(68), ch. 6 – 161 s.
9. YUNSI TRAL. Rukovodstvo dlya zakonodatel'nykh organov po voprosam zakonodatel'stva o nesostoyatel'nosti. – N'yu-York: Organizatsiya Ob'yedinonnykh Natsiy, 2005. – 523 s.

С.И. Копжасарова¹, Б.А. Шайзадаев²

¹ PhD докторант, Карагандинский исследовательский университет имени Е.А. Букетова, (г. Караганда, Казахстан)
e-mail: sagingul_777@mail.ru

²м.ю.н., Председатель суда № 2 района имени Алихана Букейхана города Караганды, (г. Караганда, Казахстан)

СПЕЦИАЛЬНОЕ ОСНОВАНИЕ ПРИЗНАНИЯ СДЕЛКИ ДОЛЖНИКА НЕДЕЙСТВИТЕЛЬНОЙ В ПРОЦЕДУРАХ РЕАБИЛИТАЦИИ И БАНКРОТСТВА

Аннотация

В статье рассматривается одно из специальных оснований признания сделок должника недействительными в процедурах реабилитации и банкротства. Цель исследования – комплексный анализ основания признания сделки недействительной, предусмотренного подпунктом 1) пункта 2 статьи 7 Закона Республики Казахстан «О реабилитации и банкротстве», выявление пробелов в действующем национальном законодательстве и проведение сравнительного анализа с правовым регулированием зарубежных государств. Методологическую основу исследования составляют формально-логический метод, научный анализ и синтез, а также общенаучные и специальные методы сравнительно-правового анализа. В результате проведено сравнительное исследование законодательства о банкротстве Российской Федерации, Германии и Великобритании, выявлены их особенности. Проанализированы нормы действующего законодательства Республики Казахстан, систематизированы условия и признаки признания сделки недействительной по указанному основанию. В заключение предложены рекомендации по уточнению отдельных понятий в законодательстве о банкротстве и совершенствованию правоприменительной практики в целях формирования единообразной судебной практики.

Ключевые слова: реабилитация и банкротство, должник, кредитор, недействительная сделка, неравноценное встречное исполнение, цена сделки, подозрительный период, конкурсная масса

S.I. Kopzhassarova¹, B.A. Shaizadaev²

¹PhD Candidate, Karaganda Research University named after E.A. Buketov,
(Karaganda, Kazakhstan)

e-mail: sagingul_777@mail.ru

²m.l.s., Chairman of Court No. 2 of the Alihan Bokeykhan District
of the City of Karaganda, (Karaganda, Kazakhstan)

SPECIAL GROUND FOR DECLARING A DEBTOR'S TRANSACTION INVALID IN REHABILITATION AND BANKRUPTCY PROCEEDINGS

Abstract

The article examines one of the special grounds for declaring a debtor's transactions invalid in rehabilitation and bankruptcy proceedings. The purpose of the study is to provide a comprehensive analysis of the ground for declaring a transaction invalid as set out in subparagraph 1 of paragraph 2 of Article 7 of the Law of the Republic of Kazakhstan "On Rehabilitation and Bankruptcy," to identify gaps in the current national legislation, and to conduct a comparative analysis with the legal regulation of foreign jurisdictions. The methodological framework of the study is based on the formal-logical method, scientific analysis and synthesis, as well as general and special methods of comparative legal analysis. As a result, a comparative study of the bankruptcy legislation of the Russian Federation, Germany, and the United Kingdom was carried out, and their distinctive features were identified. The norms of the current legislation of the Republic of Kazakhstan were analyzed, and the conditions and criteria for declaring a transaction invalid on the specified ground were systematized. The conclusion offers recommendations for clarifying certain concepts in the bankruptcy legislation and improving law enforcement practice in order to ensure uniform judicial practice.

Keywords: rehabilitation and bankruptcy, debtor, creditor, void (invalid) transaction, unequal (disproportionate) counter-performance, transaction price, suspect period, insolvency estate